

«Βίβλοι ἀνοίγονται»

Βιβλιοκριτικές και Πρόλογοι σέ βιβλία
1995-2015

5. «Κοραῆς και Γρηγόριος Ε΄»

Τό προηγούμενο ἔτος κυκλοφόρησε ἕνα ἐνδιαφέρον βιβλίο μέ τίτλο *Κοραῆς και Γρηγόριος Ε΄* και ὑπότιτλο «Κοινωνικές συγκρούσεις και διαφωτισμός στήν προεπαναστατική Σμύρνη (1788-1820)» ἀπό τόν Γιώργο Καραμπελιά. Τό βιβλίο εἶναι πολύ ἀποκαλυπτικό και ἐνημερωτικό, διότι ξεκαθαρίζει πολλές συγκεχυμένες ἀπόψεις πού ἔχουν καλλιεργηθῆ γύρω ἀπό τό δίπολο Διαφωτισμός και Ἐκκλησία, πρίν τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Τό βιβλίο αὐτό εἶναι σημαντικό και πρέπει κανείς νά τό μελετήσῃ μέ προσοχή, γιατί παρατίθενται πολλά ἐπιχειρήματα πού ἀνατρέπουν κυριαρχοῦσες «μαρξίζοντος ἐπιχρίσματος» ἀπόψεις γιά τήν ἀντίθεση μεταξύ Διαφωτισμοῦ και Ἐκκλησίας. Τά ἐπιχειρήματα αὐτά παρουσιάζουν τίς δημιουργικές και σημαντικές ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα γιά τό θέμα αὐτό και ἀποκαθιστοῦν τά πράγματα στήν ἀληθινή τους διάσταση.

Τό ἐνδιαφέρον, τόσο τοῦ συγγραφέως ὅσο και τῶν ἀναγνωστῶν, ἐπικεντρώνεται στά πρόσωπα τοῦ Κοραῆ και τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄ ὁ ὁποῖος δέχθηκε πολλές ἐπιθέσεις ἀπό διάφορους διαφωτιστικούς κύκλους, και αὐτό εἶναι σημαντικό γιατί τά δύο αὐτά πρόσωπα εἶναι «οἱ ἐμβληματικότερες μορφές τοῦ διπόλου Ἐκκλησία και Διαφωτισμός τῆς προεπαναστατικῆς Ἑλλάδας».

Ὁ Κοραῆς ἦταν διαφωτιστής, ἔμενε τήν περίοδο ἐκείνη στό Παρίσι, ἀγωνίσθηκε γιά τήν ἔκδοση τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, εἶχε ἐνστερνοισθῆ τίς ἐπαναστατικές και διαφωτιστικές ἰδέες, και ὁ κύκλος του στρεφόταν ἐναντίον τῶν Κληρικῶν, ἰδίως τῶν Ἐπισκόπων και τοῦ Πατριαρχείου, ὅπως φαίνεται σέ διάφορα βιβλία πού ἐκδόθηκαν ἀνώνυμα, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ *Λίβελλος* και τό βιβλίο *Ἑλληνική Νομαρχία*.

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄, ὡς ὑπεύθυνος καί διακριτικός ἡγέτης, ἀγωνίσθηκε γιὰ νά κρατήσῃ τίς ἀπαραίτητες κατὰ τήν ἐποχή ἐκείνη ἰσορροπίες, ἀντιμετώπισε τήν ἐπίθεση πολλῶν διαφωτιστῶν καί τοῦ ἰδίου τοῦ Κοραΐ, ἀλλά τελικά ἀπαγχονίσθηκε ἀπό τοὺς Ὀθωμανούς, οἱ ὁποῖοι ἀντιλήφθηκαν τήν οὐσιαστική βοήθεια πού προσέφερε στήν ἐξέγερση τῶν Ρωμηῶν.

Τά δύο αὐτά σημαντικά πρόσωπα γνωρίζονταν μεταξύ τους προσωπικά, διότι ὁ Κοραΐς μεγάλωσε στήν Σμύρνη καί ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄ πρὶν γίνῃ Πατριάρχης ἦταν Μητροπολίτης Σμύρνης, ὁπότε εἶχαν μεταξύ τους ἐπικοινωνία. Ὁ Κοραΐς σέ φίλους του ἔγραψε γιὰ τόν Γρηγόριο, πρὶν γίνῃ Μητροπολίτης Σμύρνης: «Προσκύνησον ἐκ μέρους μου τόν πανοσιολογιώτατον Πρωτοσύγκελλον τοῦ Ἁγίου Σμύρνης». Καί σέ ἄλλη συγχαρητήρια ἐπιστολή του, τό ἴδιο ἔτος, μέ τήν ἀνάρρηση τοῦ Γρηγορίου στόν Μητροπολιτικό θρόνο τῆς Σμύρνης, τόν χαρακτηρίζει «προεστῶτα φιλόσοφον καί τήν μέσην ὁδόν εὐθυνόμενον, μακράν καί ἀπό τήν σκύλλαν τῆς ἀπιστίας καί ἀπό τήν χάρυβδιν τῆς δεισιδαιμονίας».

Ὁ Γιώργος Καραμπελιάς ξεκινᾷ τό βιβλίο του μέ τήν ἄποψη πού ἐπικρατοῦσε στό παρελθόν ὅτι, δηλαδή, πρὶν τήν ἐπανάσταση τοῦ 1821 στό ἐσωτερικό τοῦ ἑλληνισμοῦ καταγράφεται δῆθεν τό ἐξῆς σχῆμα: Ἀπό τήν μιά πλευρά ἦταν ἐνωμένες οἱ λαϊκές δυνάμεις, ἡ ἐθνική ἀστική τάξη, οἱ κλεφταρματωλοί καί οἱ διαφωτιστές λόγιοι, καί ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἦταν ἡ Ἐκκλησία, οἱ κοτσαμπάσηδες, οἱ μεγαλέμποροι καί οἱ συντηρητικοί, ἐκκλησιαστικοί διανοούμενοι. Μεταξύ αὐτῶν τῶν δύο ὁμάδων ὑπῆρχε ἀντιπαλότητα.

Τό σχῆμα αὐτό ἀμβλύνθηκε μετά τήν μεταπολίτευση στήν Ἑλλάδα (1974) καί ἐπικεντρώθηκε στό ἀντιθετικό σχῆμα: «Διαφωτισμός καί Ἐκκλησία», ὅπως καί «πρόοδος» καί «σκοταδισμός». Ἔτσι, παρουσιαζόταν ὅτι ἡ Ἐκκλησία προεπαναστατικά ἦταν ἀντίθετη μέ τόν λαό, τήν διαφώτιση καί τήν πρόοδο, καί ταυτιζόταν μέ τά συμφέροντα τῆς ἄρχουσας τάξης καί τοῦ σκοταδισμοῦ.

Ὁ συγγραφεύς ἀνατρέπει ὅλη αὐτήν τήν ἀνάλυση. Μελετᾷ τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε προεπαναστατικά στήν Σμύρνη καί τίς ἀναταραχές πού ἔγιναν κατ' αὐτήν τήν περίοδο γιὰ νά ἀποδείξῃ ὅτι

τά πράγματα δέν μπορούν νά έρμηνευθοῦν μέ τά δύο αὐτά σχήματα πού παρετέθησαν προηγουμένως, γιατί ἡ διαστρωμάτωση στήν προεπαναστατική Σμύρνη ἦταν διαφορετική καί ἡ κοινωνική κατάσταση δέν ἦταν ὅπως τήν παρουσιάζουν οἱ «στρατευμένοι» ἀναλυτές.

Στήν ἀστική δομή τῆς Σμύρνης, προεπαναστατικά, ὑπῆρχαν τρεῖς κοινωνικές τάξεις. Στήν πρώτη συγκαταλέγονταν οἱ παλαιές «ἀρχοντικές» οἰκογένειες, πού ἦταν οἱ «εὐπατρίδες» τῆς πόλης. Στήν δεύτερη κατηγορία ἀνήκε ἡ ἀναπτυσσόμενη τάξη τῶν ἐμπόρων, πού εἶχε στενή ἐπαφή μέ τήν Δύση. Καί στήν «τρίτη τάξη» συγκαταλέγονταν τά ἐσνάφια, δηλαδή αὐτοί πού ἀσχολοῦνταν μέ τό ἐσωτερικό ἐμπόριο καί τήν βιοτεχνία καί σέ αὐτήν ἀνήκαν «ὄλοι οἱ μεροκαματιάρηδες τῆς πόλης». Ἀκόμη, ἡ Σμύρνη ἦταν τό δεύτερο ἐκκλησιαστικό κέντρο, μετά τήν Κωνσταντινούπολη, σημαντικό ἐκπαιδευτικό κέντρο, τό ἐπίκεντρο τῆς εὐρωπαϊκῆς πτέρυγας τῆς Αὐτοκρατορίας, καί ἀκόμη εἶχε δεχθῆ τήν ἐπίδραση, κυρίως, τῆς προτεσταντικῆς Δύσης.

Ἡ μελέτη τῆς ἀστικῆς καταστάσεως καί διαστρωματώσεως τῆς Σμύρνης εἶναι σημαντική, γιατί «ἡ Σμύρνη εἶναι μιά πόλη πού μπορεῖ νά λειτουργήσῃ ὡς μεγεθυντικός φακός» γιά νά δοῦμε τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε σέ ὅλη τήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία.

Ἐπομένως, τά δύο σχήματα πού εἶδαμε πιό πάνω, πού παρουσιάζονται ἀπό «στρατευμένους» ἀναλυτές, δέν ἀνταποκρίνονται στήν πραγματικότητα, γιατί τά προβλήματα στήν Σμύρνη καί γενικά στήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία ἦταν πολυποίκιλα, δέν παρουσιάζονται πάντοτε ὡς ἄσπρο-μαῦρο, δέν ἦταν, δηλαδή, ἡ Ἐκκλησία ἀντιμέτωπη πρός τήν παιδεία, τόν λαό καί τόν Διαφωτισμό, καί συνεργαζόμενη μέ τούς πρῶχοντες· οὔτε οἱ διαφωτιστές ἦταν μέ τόν λαό καί ἐναντίον τῶν ἀρχόντων. Μερικοί τέτοιοι μῦθοι πρέπει νά καταρρίπτονται.

Στό βιβλίό αὐτό τοῦ Γιώργου Καραμπελιᾶ γίνεται μιά ἀνάλυση τῆς ἀστικῆς δομῆς τῆς Σμύρνης, τῆς διαστρωμάτωσης τῆς κοινωνίας μέσα ἀπό τίς τρεῖς κοινωνικές ἀναταραχές πού ἔγιναν στήν Σμύρνη, ἤτοι τό 1788, τό 1809-1810 καί τό 1819. Ἔτσι, ὁ συγγραφεύς μελετᾷ τά αἷτια πού προκάλεσαν τίς ἀναταραχές, τά πρόσωπα πού πρωταγωνίσθηκαν σέ αὐτά τά γεγονότα, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Κοραῆς καί ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄ καί οἱ ἀστικές ὁμάδες πού ἔπαιζαν πρωταγωνιστι-

κό ρόλο, αλλά και τήν στάση τήν ὁποία τήρησε ἡ Ἐκκλησία, ὅπως φαίνεται στήν περίπτωση τοῦ Μητροπολίτου Σμύρνης καί μετέπειτα Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄.

Ἡ ἀναταραχή τοῦ ἔτους 1788 ἔγινε ἀπό τόν λαό πού ἐπανεστάτησε γιά τήν δυσβάστακτη φορολογία πού ἐπέβαλε ἡ Ὄθωμανική Αὐτοκρατορία προκειμένου νά ἀντιμετωπίσει τίς συνέπειες τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1787.

Στήν περίπτωση αὐτή ὁ Κοραῆς, ὅπως φαίνεται σέ ἐπιστολές πού ἀπέστειλε στόν φίλο του καί συγγενῆ τῶν ἀρχόντων, Πρωτοψάλτη Δ. Λῶτο, πού θρυσκόταν σέ μιά διαμάχη μέ τόν Μητροπολίτη Γρηγόριο καί τελικά εἶχε ἀπομακρυνθῆ ἀπό τήν θέση τοῦ Πρωτοψάλτη, φαίνεται ὅτι ἦταν μέ τούς ἀρχοντες. Ἦταν ἀντίθετος μέ τόν λαό πού ἐπαναστάτησε καί ἀντίθετος πρός τούς «χαμαλίδες» καί «ντεβετζίδες», δηλαδή καμηλιέρηδες, «τόν ἀνόητον ὄχλον» καί τούς «βαρβάρους καλογερίσκους», ὅπως ἔγραφε σέ ἐπιστολή του. Ὁ Κοραῆς συμπεριφερόταν «ὡς ἓνα μέλος τῆς πεπαιδευμένης ἀρχουσας τάξης τῆς Σμύρνης, ἀπό τήν ὁποία προερχόταν». Γιά τόν Κοραῆ, ὅπως φαίνεται στίς ἐπιστολές του, ἡ διαχείριση τῶν κοινῶν πρέπει νά ἀνήκει «δικαιωματικά στούς ἀρχοντες» καί ὄχι στούς «ἐσναφλῆδες», τόν «ὄχλον», τούς «ἀνθρακοπῶλες» καί τούς «κουλουρτζῆδες».

Ἀντίθετα, ὁ Μητροπολίτης Γρηγόριος, παρά τό ὅτι θίχθηκε προσωπικά ἀπό τόν ὄχλο, ἐν τούτοις «προσπάθησε νά τηρήσει μιά στάση σχετικῆς οὐδετερότητας ἀπό τά δύο στρατόπεδα, μὴ θέλοντας νά δυσχεραστεῖ καί τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ποιμνίου του, πού εἶχε συνταχθεῖ μέ τούς ἐσναφλῆδες. Ἦ ἴσως, ἀκόμα καί νά πῆρε πρόσκαιρα τό μέρος τους, πιεζόμενος ἀπό αὐτούς». Σημασία, ὅμως, ἔχει ὅτι ἡ στάση του ἦταν διακριτική καί ὄχι μονομερῆς, ἦταν στάση ὑπευθύνου ἡγέτου.

Ἡ διαμάχη στήν κοινωνία τῆς Σμύρνης κατά τό ἔτος 1809-1810 ἔγινε γιά τό Φιλολογικό Γυμνάσιο πού εἶχε ἐν τῷ μεταξύ ἰδρυθῆ. Μέχρι τότε λειτουργοῦσε ἡ γνωστή Εὐαγγελική Σχολή πού ἦταν ἰδιωτική, ὑποστηριζόταν ἀπό τούς ἀρχοντες καί τελοῦσε κάτω ἀπό τήν προστασία τῆς Βρετανικῆς Κυβέρνησης καί γι' αὐτό ἀναφερόταν καί ὡς «Βρετανική Σχολή», καί ὑποστηριζόταν ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη.

Ύπῆρχε σχέδιο νά ἀπορροφηθῆ ἡ Εὐαγγελική Σχολή ἀπό τό Φιλολογικό Γυμνάσιο καί παρατηρήθηκε μεγάλη ἀντίδραση γι' αὐτό. Τό Φιλολογικό Γυμνάσιο ἦταν κέντρο τῶν διαφωτιστικῶν ἰδεῶν. Ἀπό «στρατευμένους» ἀναλυτές δόθηκε ἡ ἐρμηνεία, ὅτι μέ ἀφορμή τά δύο Σχολεῖα συγκρούσθηκαν οἱ συντηρητικοί καί οἱ προοδευτικοί.

Στήν διαμάχη αὐτή ἀναμείχθηκε ὁ Κοραῆς μέ τούς φίλους του, ὑπέρ τοῦ Φιλολογικοῦ Σχολείου καί ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας. Κατηγορήθηκε ἡ Ἐκκλησία καί ὁ τότε Μητροπολίτης Σμύρνης Ἄνθιμος, διάδοχος τοῦ Γρηγορίου, πού ἐν τῷ μεταξύ ἐκλέχθηκε Πατριάρχης, γιά τήν ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ Φιλολογικοῦ Σχολείου, καί κυκλοφόρησε ἀνώνυμος λίβελλος μέ ἔντονο ἀντικληρικαλικό περιεχόμενο. Ἀλλά αὐτό ἀναιρεῖται τόσο ἀπό ἄλλες μαρτυρίες, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες ἡ Ἐκκλησία ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στήν παιδεία τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων, στήν χρηματοδότηση τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου, ὅσο καί ἀπό ἐπιστολή τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Φιλολογικοῦ Σχολείου Κωνσταντίνου Κούμα, προσκείμενου στόν Ἀδαμάντιο Κοραῆ, καί δημοσιεύθηκε στόν «Λόγιο Ἑρμῆ», καί ὁ ὁποῖος ὑπερασπίσθηκε τούς Ἱεράρχες. Στήν ἐπιστολή αὐτή, μεταξύ τῶν ἄλλων, ἔγραφε ὁ Κούμας: «Τοιοῦτους ἔχομεν ἀρχιερεῖς σήμερον, τοιοῦτους ὀδηγούς εἰς τά καλά, προστάτας τῆς παιδείας, ζηλωτάς τῆς προκοπῆς τοῦ γένους, ὥστε πρέπει καί ἐξ αὐτῶν νά συμπεράνωμεν ὅτι ἔργον τῆς θείας προνοίας εἶναι ὁ φωτισμός τοῦ γένους».

Ἄγνοεῖται ἀπό τούς ἀντικληρικαλιστές ὅτι τήν περίοδο ἐκείνη παρενέβαιναν στά πράγματα τῆς Σμύρνης, ἰδίως ὑπέρ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς οἱ Ἄγγλοι, καθῶς ἐπίσης ὅτι τόσο ὁ συντάκτης τοῦ Ἄνωνύμου *Λιβέλλον* ὅσο καί οἱ διαφωτιστές διαπνέονταν ἀπό προοδευτικές ἀπόψεις καί τόν ἀναπτυσσόμενο καπιταλισμό. Ἐπίσης, ἀγνοεῖται ὅτι γιά τήν διατήρηση τῆς ταυτότητας τοῦ ἑλληνισμοῦ καί τῆς παράδοσής του ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο οἱ Νεομάρτυρες, ἰδίως ὁ Νεομάρτυς Ἀγαθάγγελος, πού μαρτύρησε αὐτήν περίπου τήν περίοδο, δηλαδή τόν Μάϊο τοῦ 1819 στήν Σμύρνη.

Ὅμως, τό Φιλολογικό Γυμνάσιο κατ' ἀρχάς λειτούργησε ὡς ἴδρυμα ἰδιωτικοῦ δικαίου καί στήν συνέχεια λειτούργησε ὡς κοινοτικό Σχολεῖο πού στεγάσθηκε «σέ ἐκκλησιαστικό κτήριο τῆς Ἀγίας Φω-

τεινής και θά έχει ως μόνιμες πηγές χρηματοδότησης, με τέσσερις χιλιάδες γρόσια έτησίως, τίς δύο ένορίες τής Σμύρνης, εκείνες τής Άγίας Φωτεινής και του Άγίου Γεωργίου». Η αντίθεση μεταξύ των δύο Σχολών δέν ήταν ιδεολογική, αλλά μάλλον αντίθεση συμφερόντων.

Πάντως, ό Γρηγόριος Ε΄, πού τήν εποχή εκείνη ήταν Οικουμενικός Πατριάρχης, άν και δέχθηκε ισχυρές πιέσεις από τήν άγγλική Πρεσβεία και τήν Ύψηλή Πύλη, αλλά είχε και έσωτερικές πιέσεις, υπέρ τής Ευαγγελικής Σχολής, όμως αναγνώρισε μέν τά προνόμια τής Ευαγγελικής Σχολής, αλλά, συγχρόνως, έπαίνεσε και τό Φιλολογικό Γυμνάσιο.

Η αναταραχή του έτους 1819, πού σχετίζεται και πάλι μέ τό Φιλολογικό Γυμνάσιο και τό κλείσιμό του, έρμηνεύεται από τούς συγγραφείς «διαφωτιστικής» και μαρξιστικής ιδεολογίας, ως διαμάχη των συντηρητικών και «τής συντηρητικής στροφής», πού έγκαινίασε ό Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ έναντίον των διαφωτιστών, τούς όποιους εξέφρασε ή διεύθυνση (Κωνσταντίνος Οικονόμου) και τό πρόγραμμα του Φιλολογικού Γυμνασίου.

Η ανάλυση, όμως, των πηγών καταλήγει σέ διαφορετικά συμπεράσματα, ότι δηλαδή δέν έπρόκειτο για άγώνες των συντηρητικών έναντίον των προοδευτικών-διαφωτιστών, αλλά για κοινωνικούς άγώνες μεταξύ «δημοκρατικών» και «όλιγαρχικών», ήταν, δηλαδή, αντίθεση μεταξύ εμπόρων και άρχόντων οί όποιοι άρχοντες στό μεγαλύτερο μέρος τάσσονταν υπέρ των Διαφωτιστών. Επίσης, φαίνεται ότι ή αντίδραση έναντίον του Κωνσταντίνου Οικονόμου, πού τότε ήταν κοραϊστής, μαζί μέ τόν Κούμα, δέν όφειλόταν στίς φιλοσοφικές του ιδέες, αλλά στό ότι ήταν μυστικοσύμβουλος των εμπόρων, «τοκογλύφος» και «υπεύθυνος για τίς δαπάνες πού βάραιναν τήν πόλη».

Άπό τήν ανάλυση των πηγών φαίνεται ότι ό Πατριάρχης Γρηγόριος όχι μόνον δέν συμμετείχε στήν προσπάθεια νά κλείση τό Φιλολογικό Γυμνάσιο, αλλά μέ έγκύκλιό του καταδίκασε τίς κινητοποιήσεις έναντίον του Κωνσταντίνου Οικονόμου. Επίσης συντάχθηκε μέ τούς διαφωτιστές-όπαδούς του Κοραή, οί όποιοι κινούνταν στόν περίγυρο του Πατριαρχείου, όπως τόν Κωνσταντίνο Κούμα, τόν Κωνσταντίνο Οικονόμου, τόν Νεόφυτο Βάμβα, τόν Θεόφιλο Καΐρη, τόν Βενιαμίν

Λέσβιο. Συγχρόνως, ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ «προσπάθησε να αποσπάσει τό (Φιλολογικό) Σχολείο από την κοινοτική αρχή της πόλης, μεταβάλλοντάς το σε σταυροπηγιακό, έτσι ώστε να διασώσει τους προστατευόμενους του, απόπειρα που στέφθηκε από αποτυχία». Μάλιστα δέ τά ««άντιδιαφωτιστικά»» επεισόδια τῆς Σμύρνης δέν εὐνοήθηκαν ἀπό τόν Πατριάρχη Γρηγόριο, ἀλλά ἀντίθετα στράφησαν εὐθέως ἐναντίον του». Ὁ λαός τῆς Σμύρνης πού ἐξαγριώθηκε ἐναντίον τῶν μεγαλεμπόρων καί τῶν Διαφωτιστῶν ἀψήφησε τόν Πατριάρχη καί ἔσχισε τά σιγγίλια στήν Ἐκκλησία.

Ἐπομένως, τά γεγονότα τῆς Σμύρνης τήν περίοδο αὐτήν λίγο πρίν τήν ἐπανάσταση, δέν ἀφοροῦσαν τά ἐκπαιδευτικά θέματα τῆς πόλης καί τόν Διαφωτισμό, ἀλλά «τόν χαρακτήρα τῆς κοινοτικῆς διοίκησης καί τό εὖρος τῶν κοινωνικῶν ομάδων πού συμμετείχαν σέ αὐτή». Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄, ἀλλά καί γενικά τό Πατριαρχεῖο προσπαθοῦσε νά ἡρεμήσει τά πράγματα, παρέμεινε μεταξύ τῶν ἀντιμαχομένων, ἀλλά περισσότερο προστατεύει τούς «διαφωτιστές».

Ὁ Γιῶργος Καραμπελιάς, στό τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου μέ τίτλο «Ἡ ἀνολοκλήρωτη σύνθεση», ἀναλύει ὅτι στήν Σμύρνη τήν ἐποχή πού μελετᾶ δέν γίνεται χωρισμός μεταξύ συντηρητικῶν καί διαφωτιστῶν, ἀφοῦ λειτουργοῦν διαφορετικά τά πράγματα. Οἱ διαφωτιστές λόγιοι «συντάσσονται μέ τά πιά ἐξωστρεφεῖ, μορφωμένα καί εὐπορα στρώματα τῆς ἀστικῆς τάξης, τούς φαναριώτες, καί μέ τήν ἐκκλησιαστική ἱεραρχία –οἱ Ψαλίδας καί Βηλαρᾶς– ἀκόμα καί μέ τούς ὀθωμανούς». Οἱ κοραϊστές λόγιοι εἶναι στραμμένοι πρὸς τήν Δύση καί οἱ ὑποστηρικτές τους ἦταν «οἱ μεγαλέμποροι τῆς Σμύρνης». «Οἱ κορυφές τοῦ διαφωτισμοῦ ἀποτελοῦν (ἢ μεταβάλλονται σέ) ὀργανικό μέρος τῶν ἀνωτέρων ἐλίτ τοῦ ἑλληνισμοῦ», συνδέονται μέ τήν δύση, ἐνῶ στό «λαϊκό στρατόπεδο» βρίσκονται τά φτωχότερα στρώματα τῶν δασκάλων, τοῦ κλήρου, τῆς ἀγροτιᾶς, τῶν συντεχνιῶν καί ἐμπνέονται ἀπό τήν ἀτμόσφαιρα τῆς Ἐκκλησίας καί εἶναι ἀντιδυτικοί.

Δέν ἰσχύει, δηλαδή, αὐτό πού δημιούργησε ἡ ἀριστερή ἰδεολογία ὅτι οἱ λόγιοι, οἱ δημοτικιστές, οἱ κοραϊστές εἶναι συνδεδεμένοι μέ τά λαϊκά στρώματα, τούς κλέφτες καί ἀρματωλούς «ἐναντίον τῶν κοτζα-

μπάσηδων, τῶν φαναριωτῶν, τῆς Ἐκκλησίας». Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι «τά λαϊκά στρώματα ἦταν πιό κοντά στούς «καλογέρους», τά θρησκευτικά ἀναγνώσματα (πού ἀποτελοῦν τήν συντριπτική πλειοψηφία τῶν ἐκδιδομένων κειμένων), τίς λαϊκές θρησκευτικές τελετουργίες καί τίς προφητείες, ἐμπνέονται ἀπό τούς νεομάρτυρες καί τήν κλεφτουριά καί παλεύουν «γιά τοῦ Χριστοῦ τήν πίστη τήν ἀγία καί τῆς πατρίδος τήν ἐλευθερία». Συχνά, ἀναγνωρίζουν καί σέβονται τούς λογίους, τούς «φιλοσόφους», ἀλλά δέν τούς θεωροῦν δικούς τους».

Προεπαναστατικά, ὑπῆρχε ἔντονη ἡ αἴσθηση τῆς Ρωμηοσύνης, ὅλοι ἀγωνίζονταν γιά τήν παιδεία καί ζοῦσαν μέσα στήν ὀρθόδοξη παράδοση, ὁπότε τό ἀποτέλεσμα ἦταν «μιά σύνθεση μεταξύ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας, δυτικοῦ διαφωτισμοῦ καί ὀρθόδοξης-βυζαντινῆς παράδοσης». Ὅμως, κατά τόν 18^ο καί 19^ο αἰῶνα αὐτή ἡ σύνθεση «πραγματοποιεῖται μᾶλλον ὡς ἐκλεκτισμός, κι ὡς ταυτόχρονη ἐπιλογή διαφορετικῶν στοιχείων, ἀπό τίς τρεῖς αὐτές παραδόσεις, καί ὄχι ὡς δημιουργία ἐνός νέου συνθετικοῦ προτάγματος». Αὐτό σημαίνει ὅτι ἀπό τούς ἀνθρώπους γίνονταν ἐπιλογές καί προτιμήσεις τῶν διαφόρων τάσεων καί ρευμάτων. Ἡ Ἐκκλησία τήν δύσκολη ἐκείνη περίοδο, ὅπου καί ὅταν βέβαια ὑπῆρχε δυνατότητα, ἔπαιζε ἕναν ἐξισοροποιητικό ρόλο μεταξύ τῶν διαφόρων ρευμάτων-τάσεων.

Αὐτήν τήν σύνθεση τήν συναντᾶμε στόν Ρήγα Φεραῖο καί τόν δάσκαλό του Δημητράκη Καταρτζή, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ὁ «νέος χριστιανός Ρωμηός» δέν πρέπει νά ξεχνᾷ ὅτι εἶναι «ρωμηός χριστιανός», ὅτι κατάγεται ἀπό τούς ἀρχαίους Ἕλληνες, προέρχεται ἀπό τούς Βυζαντινοὺς καί ἀπό τούς ἀγίους, θά πρέπει νά σπουδάζη καί νά ἀποκτᾷ τήν ἀνθρώπινη γνώση, ἀλλά σάν μέλισσα νά κρατᾷ τίς ιδέες ἐκεῖνες πού τόν ὠφελοῦν καί νά παραβλέπη ἐκεῖνες πού τόν βλάπτουν.

Τελικά, οἱ ἱστορικοί πού κρίνουν τά γεγονότα τῆς Σμύρνης καί γενικά τήν κατάσταση πρό τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 μέσα ἀπό μιά μαρξιστική ἰδεολογία, ἐκφράζουν τόν ἐκλεκτισμό καί διασποῦν τήν σύνθεση τοῦ Γένους μας ἀπό τήν ὁποία διαπνεόταν ὁ Γρηγόριος Ε΄, καί πολλοί φωτισμένοι Ἱεράρχες, χωρίς νά βλέπουν τό ὅλο κλίμα μέσα στό ὁποῖο κινοῦνταν καί τίς συνέπειες. Ἄλλωστε, στήν ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους μας, συνήργησαν ἡ Ἐκκλησία μέ τούς Κληρικούς

καί τόν λαό, οί λόγιοι-διαφωτιστές καί οί άρματωλοί.

Πρόταση τοῦ συγγραφέως εἶναι ὅτι σήμερα εἶναι ἀνάγκη νά ἀγωνιζόμαστε γι' αὐτήν τήν ὀλοκληρωμένη «σύνθεση», δηλαδή νά βιώνουμε τήν ἡσυχαστική παράδοση τῶν ἀγίων καί τῶν Νεομαρτύρων, νά γνωρίζουμε τήν παράδοσή μας, ὅπως ἐκφράσθηκε καί ἀπό τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους, καί νά γονιμοποιοῦμε τήν σύγχρονη δυτική σκέψη –ἀφοῦ τήν γνωρίσουμε προηγουμένως– ἡ ὁποία ἀναζητᾷ κάποιο νόημα καί προοπτική. Δηλαδή, ἡ ὀρθόδοξη θεολογική-ἡσυχαστική παράδοση πρέπει νά ἀπαντήσῃ στίς παλαιές, ἀλλά καί τίς σύγχρονες ἀναζητήσεις τῶν ἀνθρώπων καί τά σύγχρονα ὑπαρξιακά, φιλοσοφικά, ψυχολογικά καί κοινωνικά ἐρωτήματά τους. Μέσα στά πλαίσια αὐτά μπορεῖ νά ὀλοκληρωθῇ τό ὄραμα τοῦ προεπαναστατικοῦ ἑλληνισμοῦ, τῆς Ρωμηοσύνης, ὅπως τήν ὕμνησε ὁ Ρήγας Φεραῖος, ὁ Δημητράκης Καταρτζῆς καί πολλοί ἄλλοι.

Πρέπει νά διαβάσῃ κανεῖς τό βιβλίο αὐτό τοῦ Γιώργου Καραμπελιᾶ, –ὁ ὁποῖος διακρίνεται γιά τήν ἐρευνητική δουλειά καί τήν κριτική σκέψη, πού εἶναι γνωστή καί ἀπό ἄλλα κείμενά του, γιά τό ὁποῖο τόν εὐχαριστοῦμε καί τόν ἐπαινοῦμε– γιά νά διαπιστώσῃ ἀφ' ἑνός μὲν τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο γράφεται ἡ «στρατευμένη» ἰδεολογικά ἱστορία, πού παρερμηνεύει τά γεγονότα, ἀφ' ἑτέρου δέ γιά νά παρατηρήσῃ τήν προσπάθεια πού ἔκανε ἡ Ἐκκλησία τήν κρίσιμη ἐκείνη περίοδο γιά νά διασώσῃ τό Γένος καί τήν παράδοσή του, καί νά διατηρήσῃ αὐτήν τήν ἐνότητα, πού εἶναι ἀπαραίτητη σήμερα γιά ὅλους μας.

Τό βιβλίο αὐτό τοῦ Γιώργου Καραμπελιᾶ *Κοραῆς καί Γρηγόριος Ε'* εἶναι συνέχεια τοῦ σημαντικοῦ βιβλίου του: *1204, ἡ διαμόρφωση τοῦ νεώτερου ἑλληνισμοῦ καί ἀναμένουμε ὅλοι μέ μεγάλο ἐνδιαφέρον τό νέο βιβλίο πού προαναγγέλλει ὁ Γιώργος Καραμπελιάς, με τίτλο: Ἡ ἀναγέννηση τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, 1700-1922.*

Μάρτιος 2010